

АЛБАНСКИЯТ ЕЗИК – ЕЗИКЪТ НА ИЛИРИТЕ

Агим Фона

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ALBANIAN: THE LANGUAGE OF THE ILIRIANS

Agim Fona

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

It is widely believed that the ethnicity and language of Albanians originate from ancient Illyrians. In support of this theory put anthropological, archaeological and linguistic evidence. This thesis is viewed as sufficiently convincing and official in Albania. Of course, the formation of Albanian ethnicity have affected a number of other factors, but the nature and historical vicissitudes have helped to keep the originality of this extraordinary culture.

Key words: ethnicity and language of Albanians, Illyrians, archaeological and linguistic evidence

В древността земите на днешната Република Албания са се разпределяли основно между три етнически групи: на изток са били траките, на юг – гърците и на запад – илирите. Между тях са се намирили и малко по численост македонци и келти. Всички те са говорили различни езици.

Илирите, както ни е известно от проучванията до този момент, не са имали собствена писменост. Възможно е те да са се използвали чужда азбука. Густав Вайганд споделя, че „за езика на илирите сме ориентирани много по-малко, отколкото за този на траките; глоси напълно липсват, в илирийската област на Балканския полуостров надписи не са намерени, но има голям брой надписи, останали от венети и месапи. От тях и от личните имена с голяма сигурност може да се определи принадлежността на илирийския език към индоевропейските езици и към кентум-езиците. Езикът, обичаите, битът на илирите съществено се различавали от тези на траките. Без да се впускаме в подробности, може да приемем обаче, че е съществувало заимстване в

езика особено на думи от чужд произход и при двата народа, които живели столетия наред при общи граници, а на места и заедно“ (Вайганд 1924).

Знае се например, че през Ранното средновековие албанците са използвали латински букви. От илирийския език имаме няколко глоси, засвидетелствани от старите историци на Гърция и Рим. За илирийски се считат лексемите: **vend** – място, страна; **amalusta** – лайка; **bilia** – дъщеря; **mantia** – къпина; **sika** (*thika*) – нож, и др. Много други думи намират съответствия в другите индоевропейски езици.

През годините учените са имали и имат различни мнения и са привърженици на отделни теории за албанския език и за илирите. Съществуват разнообразни изказвания (понякога противоречиви), и то не само за произхода на албанския език и древния илирийски народ, но и за ранното местонахождение на илирите на Балканския полуостров.

Почти всичките албански учени потвърждават и защитават тезата, че албанците са наследници, потомци на древния народ – илирите, които от древни времена са живеели по източното крайбрежие на Адриатическо и Йонийско море. Албанската историография също приема факта, че албанците са наследници на илирите и че върху територията на днешна Албания е образувана тяхната народност, формирани са нравите и езикът им.

Широко разпространено е схващането, че и етносът на албанците води началото си от древните илири. В защита на тази теория се привеждат редица доказателства: антропологически, археологически, лингвистически, и тя се възприема като достатъчно убедителна. Разбира се, върху формирането на албанската народност са оказвали въздействие редица фактори, но природните дадености и историческите превратности са спомагали за съхраняване на необичайната ѝ самобитност.

През 2000 г. професор Тома Кацори (Thoma Kasori) събира изследванията си върху различни проблеми от езикознанието, етимологията, историята, литературата и културата в сборника „Светлини“ („Ndricime“), отпечатан в Скопие, Македония. От изследванията и наблюденията, включени в този сборник със заглавие „Албанците са потомци на илирите“, проличава, че Т. Кацори твърдо защитава илирийската теория за произхода на албанския народ и привежда различни факти за доказването ѝ. Авторът посочва многобройни археологически, етнографски и езиковедски факти, за да докаже самостоятелно-

то културно развитие на албанците от племената на древните илири (срвн. Кацори 2000).

От направените в Република Албания археологически разкопки, например в околностите на Корча, Кольоня, Мат, Фиер, Дибер (Дебар), Кукес, Либражд и т.н., се стига до голям брой археологически артефакти, които доказват пряката приемственост от вярванията и символиката на древните илири от страна на съвременното албанско население. Налице са и различни фолклорни мотиви в албанската субкултура, доказващи илирийската ѝ първооснова. Музиката и народните танци на албанците днес имат характеристиките на илирийските, т.е. представляват до голяма степен тяхно продължение, което доказват многобройни рисунки по съдовете, открити по местата, населявани в древността от илири.

За езиковедски доказателства професор Кацори приема запазените топоними и антропоними, тъй като илирийските думи, познати досега в Албания, са малко на брой.

Доказателство, че албанският език е наследник на илирийския, е преди всичко фактът, че няма исторически данни илирите да са се преселвали от западната част на Балканския полуостров, т.е. няма данни за миграционни процеси и промени в топиката. Археологическите разкопки и езиковите данни също потвърждават това. От друга страна, до ден днешен албанската култура пази в себе си чертите на илирийската.

Ние приемаме, че албанската култура е наследила културата на илирите, която се различава от гръцката, тракийската и от римската култура, независимо от тяхното взаимодействие и влияние. Това се доказва с резултатите от археологическите разкопки. В Албания се смесват различни култури поради историческото развитие; разбира се, тя има общи черти с културите на съседните народи, но има и свои особености.

Базирайки се върху продължителни исторически изследвания, през 1774 г. шведският учен Ханс Ерих Тунман лансира за първи път тезата, според която албанците и албанският език произлизат от илирите и илирийския език, а илирийският и дакийският език са родствени. Според него албанският език е останал единственият автохтонен език на Балканите, който се говори по всички земи, населявани от илирите, докато останалите автохтонни палеобалкански езици са отмерели (срвн. Тунман 1774).

В учебника на Мустафа Ибрахим (Ибрахим 2005) също се изказва твърдението, че албанците и албанският език имат илирийски про-

изход. Авторът дава примери със стари собствени имена от илирийски, които могат да се обяснят с думи в съвременния албански език: Dardania от dardhe (круша), Dalmatia = dele < delme (овца), Dimalum = di mal < dy male (две планини), Bardhyl < bardhë (бял), Daz < dash (овен) и др. (срвн. Ибрахим 2005). Посочват се и думи в днешния албански, които са с илирийски произход – като pleq (от peli) – „стар“, shpejtë (от aspetos) – „бърз“ и др. Тази теза е подкрепена и доразвита през XIX век.

И друг учен, Катичич (Катичич 1976), отбелязва че в историческите ранни източници не се споменава за албанска миграция. Затова, твърди той, естествено трябва да се признае, че от древни времена албанският език се е говорил горе-долу в същия анклав, където се говори и днес.

Различни изследователи признават присъствие на предците на албанците на Балканите от относително стари времена. Но не всички от тях имат еднакво мнение, не споделят изложеното виждане за произхода на албанците: някои от тях защитават тезата, че техните предци са били илирите, други – че са били траките, и по-точно дако-мизите.

В своето изследване *Тракийският език* академик Вл. Георгиев пише: „Отдавна се спори дали албански представя по-нататъшна степен от развоя на илирийски или на тракийски. Ф. Миклошич, Г. Мейер, П. Кречмер, Н. Йокъл и др. считат, че албански произлиза от илирийски. Обаче Х. Хирт, Г. Вайганд и неотдавна подробно и убедително Д. Дечев и Х. Барич показаха, че албански е наследник на тракийски, всъщност, както ще видим по-нататък, на (дако-)мизийски“ (Георгиев 1957: 70). И по-надолу академик Георгиев продължава: „И така има сериозни основания да се смята, че съвременният албански е наследник на стария (дако-)мизийски език“ (Георгиев 1957: 72).

Видният албански езиковед академик Шабан Демирай не признава тезата за тракийския произход на албанския език. В своето изследване *Epir, pellazgete, etruskete и албанците* (*Epiri, pellazget, etrusket dhe shqiptaret*) той изразява своите резерви по отношение на тезата на акад. Владимир Георгиев и твърди, че „майка“ на албанския език и субстратът на румънския език някога са били географски близки езици, а тяхната близост е прекъсната през VI–VII век от славяните. Щом са били съседни езици, значи са разменяли езикова информация. Като индоевропейски езици те са имали и общи лексикални елементи или близки такива. Академик Ш. Демирай се позовава на

лингвистични изследвания, според които има 89 отделни албанско-румънски думи, т.е. форми, общи и за двата езика. Това са древни лексикални елементи от праиндоевропейския фонд, съхранени и в гръцкия език (срвн. Демирай 2008: 65 – 66).

Трябва да се отбележи, че в своето произведение академик Демирай не споделя мнението на много изследователи, чужди и местни, според които албанският език произлиза от пеласгийския. Според него не трябва да се поставя равенство между „пеласг“ и „илир“. Такова отъждествяване изглежда неаргументирано както в исторически, така и в езиковедски план (срвн. Демирай 2008: 51).

Диахронните изследователи на албанския език приемат, че в него има относително голям брой латински заемки. Присъствието на тези заемки е свидетелство за ранни и дълги контакти на предците на албанците с римляните, под чието господство са били дълъг период.

Албанските лингвисти посочват обаче, че албанският език е запазил своята оригиналност и идентичност въпреки почти 500-годишното господство на Римската империя, а това означава, че латинският език не е оказал съществено суперстратно влияние. Латинският лексикален слой обаче е изиграл особена роля във формирането на албанската лексикална система. След основния индоевропейски илирийски пласт латинският заема второ по мащаби и значение място в албанския език.

Що се касае до самата история на албанския език, според академик Демирай тя може да се раздели на четири основни периода, като през всеки от тях се развиват специфични процеси в отделните нейни подсистеми.

Първият период (староалбанският) се отнася към времето на окончателното формиране на албанския език, т.е. до VII – VIII век.

Вторият период (средноалбанският) продължава до XIV – XV век и се характеризира основно с конвергентно и отчасти дивергентно развитие на двата диалекта, очертани още през първия период – гег и тоск.

Третият период (новоалбанският) се свързва с началото на националното възрождение, т.е. продължава до втората половина на XIX век, характеризира се с по-нататъшна консолидация на граматическата структура на езика, която се обогатява и с форми от типа *per te punuar, me te ardhur, nje te ardhur*.

Последният период (съвременен албански) се характеризира основно с конвергентно развитие на писмения език. Тази тенденция за-

почва през Възраждането, активно се развива в годините преди Първата и след Втората световна война и продължава до днес. През този период се забелязва по-силно влияние на писмения език над разговорния. Друга основна характеристика е бурният процес на сближаване на диалектите, особено през втората половина на XX век.

Демирай потвърждава, че през всички периоди от историческата еволюция на албанския език дивергентните процеси са били такива, че не са пречили на развитието на съвместни езикови процеси на основните (гегийски и тоскийски) диалекти на албанския език (Демирай 1985: 56 – 57).

Албанският език е отделна група в рамките на индоевропейското езиково семейство. Той е развил своя особена структура. Индоевропейският характер на албанския език обаче присъства във всички негови системи и подсистеми. Някои негови особености са изчезнали с течение на вековете, други са се развили самостоятелно в рамките на албанския език или успоредно с процесите в други балкански езици.

Заслугата за включването на албанския език в семейството на индоевропейските езици принадлежи на Франц Боп и най-вече на неговата монография „За албанския език и неговата близост с другите езици“, излязала през 1854 година. И други учени езиковеди са дали принос в това направление, но Боп окончателно разрешава този въпрос.

Големи заслуги за развитието на различни аспекти на албанистиката имат и други чуждестранните учени като Г. Лайбниц, Ф. Миклошич, Г. Мейер, Н. Йокъл, Х. Педерсен, В. Цимоховски, Й. Копитар, Й. фон Хан, Г. Вайганд, А. Селишчев, Д. Камарда, М. ла Пиана, А. Десницкая и много други.

Сред учени и автори, коментирали мястото на албанския език сред индоевропейските езици и различни аспекти на албанистиката, следва да се посочат имената на академик Стефан Младенов, академик Владимир Георгиев, на професорите Тома Кацори, Бойка Соколова, Петя Асенова, Русана Христова-Бейлери и други. Възползвам се от случая да изразя своето уважение и дълбока признателност към техния труд и принос в областта на албанистиката.

Сред най-изтъкнатите албански езиковеди след Втората световна война трябва да се споменат имената на Александър Джувани, Ечрем Чабей, Костач Ципо, Андрокли Косталари, Махир Доми, Шабан Демирай, Идриз Айети, Селман Риза и много други.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езиковедие*. Велико Търново: „Фабри“, 2002.
- Бобев, Кацори 1998:** Бобев, Б., Т., Кацори. *Близката и непознатата Албания*. София: „Отворено общество“, 1998.
- Вайганд 1924:** Weigand, G. *Ethnographie von Makedonien*. Geschichtlich-nationaler, sprachlich-statistischer Teil. Leipzig: Friedrich Brandstetter, 1924.
Превод: Елена Пипилева /http://promacedonia.org/gw/gw_index.html/
- Георгиев 1957:** Георгиев, В. *Тракийският език*. София: БАН, 1957.
- Демирай 1985:** Demiraj, Sh. *Gramatike historike e gjuhes shqipe*. Shtepia Botuese “8 Nentori“, Tirane, 1985.
- Демирай 2008:** Demiraj, Sh. *Epiri, pellazget, etrusket dhe shqiptaret*. Tirane: Infobotues, 2008.
- Ибрахим 2005:** Ibrahim, M. *Te mësojmë shqip: kurs për fillestarë dhe studentë (botimi i dytë)*. Shkup=Скопје: Interlingua, 2005.
- Катичич 1976:** Katičić, R. *Ancient languages of the Balkans*. The Hague-Paris, 1976.
- Кацори 2000:** Kasori, Th. *Ndricime*. Shkup: Shkupi 2000.
- Станков 2009:** Станков, Л. *Албански език, gjuha shqipe*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2009.
- Тунман 1774:** Thunmann, J. E. *Untersuchungen über die Geschichte der Ostlichen Europäischen Volger*. Leipzig, 1774.